

สันติศึกษา: พุทธวิธีสู่สันติภาพโลก

Peace Studies: the Buddhist Path to World Peace

พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, รองศาสตราจารย์ ดร.

Associate Professor Dr. Phramaha Hansa Dhammahaso

ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

Doi: 10.14456/jmcpupeace.2016.24

บทนำ: โลกกำลังจมดิ่งสู่ความสุดโต่ง

ในขณะที่โลกปัจจุบันกำลังเดินทางเข้าสู่ความสุดโต่ง (Extreme) ทั้ง 2 ด้าน คือ (1) **ลัทธิทุนนิยม** (Capitalism) การลุ่มหลง มัวเมาอยู่ในวัตถุนิยม และบริโภคนิยม ภายใต้บาทฐานของระบบทุนนิยม จึงทำให้สังคมมนุษย์เปลี่ยนจากสังคมแห่งการแบ่งปันโน้มเอียงไปสู่สังคมแห่งการแย่งชิง โดยแย่งกันหากิน แย่งถิ่นกันอยู่ แย่งคู่กันสาวท และแย่งอำนาจกันเป็นใหญ่ เพื่อสนองกิเลสตัณหาอย่างไม่มีขีดจำกัด (2) **ลัทธิก่อการร้าย** (Terrorism) เน้นพฤติกรรมรุนแรงซึ่งมีเจตนาที่จะก่อให้เกิดความกลัว กระทำการเพื่อจุดประสงค์ทางศาสนา การเมืองหรืออุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการกระทำที่จงใจหรือไม่ใส่ใจต่อความปลอดภัยของผู้ที่ไม่เกี่ยวข้อง (พลเรือน) และกระทำโดยองค์กรที่ไม่ใช่หน่วยงานของรัฐใดๆ

ลัทธิที่ 2 เป็นปฏิกริยาย้อนกลับเพื่อทิ่มแทงลัทธิที่ 1 อันเกิดมาจากความไม่พึงพอใจ ความคับแค้นใจ อันเนื่องมาจากการกินพื้นที่ และภาวะคุกคามของระบบทุนนิยม ฉะนั้น การทำลายเวสต์เทรตเซ็นเตอร์ ในมหานครนิวยอร์ก จึงการเผชิญหน้าเพื่อประกาศภาวะ สงครามระหว่างลัทธิทั้งสองนี้ ผลต่อเนื่องที่ตามมา คือ การที่ทุนนิยมเปิดหน้าประกาศสงคราม กับลัทธิก่อการร้ายตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ตัวอย่างของการไม่ยอมแพ้ของลัทธิก่อการร้ายคือ การกลายพันธุ์ไปสู่กลุ่มใหม่ที่เรียกว่า “ISIS” หรือ “Islamic State in Iraq and Syria” เป็น กองกำลังติดอาวุธที่ใช้ความรุนแรงในการต่อต้านระบอบทุนนิยมจากตะวันตกอย่างสุดซึ้ง กิจกรรมที่คนทั่วไปคุ้นเคย คือ การฆ่า ไม่ว่าจะเป็นการฆ่านักข่าว การฆ่าเด็กและสตรี รวมไปถึง การกลุ่มคนที่เป็นปฏิปักษ์

ในขณะที่ระบบทุนนิยมให้ความสำคัญต่อการแสวงหาวัตถุมาช่วยทะนุถนอม บำรุง บำเรอ ประนเปรอร่างกายเพื่อให้เกิดความสะดวก สนุก และสบายอย่างสุดซึ้ง (กามสุขัล- ลิกานุโยค) แต่ฝ่าย ISIS พยายามอย่างสุดกำลังที่จะหาโอกาสและช่องทางในการฆ่าล้าง และทำลายร่างกายที่เป็นตัวหุ้มห่อกิเลสอันเกิดจากความโลภ การเอารัดเอาเปรียบคนอื่นโดย การแย่งชิงทรัพยากร และผลประโยชน์ไปประนเปรอตัวเอง (อัตตภิณฑลิกานุโยค) การเผชิญหน้า ของ “ความสุดโต่ง” ทั้งสองลัทธิ คือ “ระบบทุนนิยมและลัทธิก่อการร้ายนิยมความรุนแรง” จึงทำให้โลกต้องหันกลับมาหา “ภูมิปัญญาของศาสนา” ที่พยายามเน้นสอน “ทางสายกลาง” เพื่อมิให้โลกเผชิญหน้ากัน มนุษย์มีความสุขในการดำเนินชีวิต และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

สันติศึกษา: ทางรอดของมนุษยชาติ

สันติศึกษาจึงเป็นทางรอดของมนุษยชาติที่ชาวโลกจะต้องหันมาใส่ใจศึกษาเพื่อนำไป พัฒนาชีวิต และสังคม สันติศึกษาก่อกำเนิดเกิดจากสองศัพท์ คือ คำว่า “สันติ” กับ “ศึกษา” หรือ “สิกขา” เป้าหมายสำคัญที่พระองค์เพียรพยายามค้นหาคือ “ความสุขแท้” และเมื่อค้น พบความสุขแล้วทำให้พระองค์ถึงกับอุทาน ณ บริเวรสระมุจลินทรในช่วงเวลาแห่งการเสวย วิมุตติสุขว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าสันติไม่มี” หมายความว่า ในบรรดาความสุขที่พระองค์มุ่งแสวงหา มาตลอดชีวิตนั้น ไม่มีมีความสุขอื่นใดจะยิ่งไปกว่าสันติสุข คำถามมีว่า อะไรเป็นเครื่องมือหรือ แนวทางที่นำพาพระองค์ไปพบกับสันติสุขดังกล่าวจนทำให้พระองค์ต้องอุทานออกมา คำตอบ คือ “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ “ทางสายกลาง” ภายหลังที่พระองค์ทรงค้นพบว่า “กามสุขัล- ลิกานุโยค” และ “อัตตภิณฑลิกานุโยค” เป็นหนทางสุดโต่งที่นำไปสู่การติดกำดักของความทุกข์

มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางที่จัดได้ว่าเป็นอริยมรรคนั้น ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้พระองค์ค้นพบสันติสุขกลางใจ ทางสายกลางจึงเปรียบประดุจบันได 8 ขั้น แต่ก็มีจุดพักของบันไดเป็น 3 จุดใหญ่นั้นคือ “ไตรสิกขา” กล่าวคือ ศีล สมาธิ และปัญญา การศึกษาหรือตัวสิกขาที่จะนำพาเข้าถึงสันติได้นั้น เริ่มจากตัวปัญญาที่จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจที่ถูกต้องว่าทางสุดโต่งสองทางนั้นไม่มีพลังที่นำพาพระองค์เข้าถึงสันติแท้ได้ จึงทำให้พระองค์เปลี่ยนทัศนคติเสียใหม่ว่าทางสายกลางนั้นถูกต้องและประเสริฐที่สุดแล้ว

หลังจากนั้น พหุติกรรมของพระองค์จึงเปลี่ยนไปในเชิงบวก โดยการหันกลับมาสื่อสารกับตัวเองเพื่อพิจารณาทบทวนและเตือนตัวเอง พร้อมทั้งเริ่มปรับท่าทีให้ถูกต้อง และปรับวิถีชีวิตให้ถูกต้องเพื่อจะก้าวไปสู่สันติได้อย่างยั่งยืน ขั้นตอนสุดท้ายจึงใช้กระบวนการศึกษาคือตัวสมาธิมาต่อกัน ชูตของสมาธิจึงต้องเริ่มจากการเพียรมีให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น การพยายามละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว การเร่งพัฒนากุศลธรรมให้เกิด และรักษาตัวกุศลธรรมเอาไว้ให้จงกาม ตัวแปรสำคัญที่จะทำให้ความพากเพียรประสบความสำเร็จ คือ วางสติให้ถูกต้องโดยการมีสติกำหนดรู้ที่ฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เมื่อสติกำหนดรู้เท่าทันอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดจากฐานทั้ง 4 ได้ ตัวสมาธิย่อมมีพลังแก่กล้าขึ้นเรื่อยๆ โดยไต่จากขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ จนทำให้พระองค์ใช้สมาธิเป็นเครื่องมือตัดราคะ โทสะและโมหะอย่างถอนรากถอนโคนจนเข้าถึงอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันหมายถึงสันติแท้ในที่สุด

สรุปแล้ว การเข้าถึง “สันติ” จนทำให้พระองค์อุทานว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าสันติไม่มี” นั้น เกิดจากการใช้ตัว “ศึกษา” หรือ “สิกขา” ทั้ง 3 ประการ กล่าวคือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งหลอมรวมเป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรค เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำพาให้พระองค์เข้าถึงสันติ โดยเนื้อแท้ สันติศึกษาจึงมีจุดเริ่มต้น หรือก่อกำเนิดเกิดขึ้นใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ท่ามกลางความมุ่งมั่นที่ว่า “ถึงเลือดและเนื้อจะเหือดแห้งไป จะยังคงเหลืออยู่แต่เพียงหนึ่งเส้นเอ็น และกระดูกตามที่ หากข้าพเจ้ายังมิได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วไซ้ ข้าพเจ้าจะมียอมลุกขึ้นจากรัตนบัลลังก์นี้”

45 พรรษาหลังจากการศึกษาจนค้นพบสันตินั้น จึงเป็นการสร้าง “สันติบารมี” ที่ยิ่งใหญ่ของพุทธองค์ภายใต้พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ ร่วมกับพระอริยสาวกรุ่นแรก และรุ่นต่อมามากมาย โดยการนำสันติธรรมไปทำประโยชน์ให้แก่มวลมนุษยชาติ ดังปฐมบรมพุทโธวาทที่ย้ำเตือนว่า “เธอทั้งหลาย จงเที่ยวไป เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของชนเป็นอันมาก และเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเถิด” หลักสูตรสันติศึกษา ทั้งในระดับปริยญาโท และปริยญาเอก จึงไม่ใช่สาขาวิชาที่ “มวลมหาจุฬาฯ” คิดและสร้างขึ้น หากแต่เป็นสันติศึกษาที่

พระพุทธเจ้าได้ใช้ชีวิตของพระองค์ลองผิดลองถูกจนสามารถพิสูจน์ทราบ และยืนยันด้วยพระองค์เองว่า “สุขอื่นยิ่งกว่าสันติไม่มี”

ธรรมจักร: เมื่อจักรชาตธรรม ชีวิตและสังคมย่อมขาดสันติสุข

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สันติศึกษา โดยใช้ทางสายกลางเป็นวิถีในการเข้าถึงสันติสุขแล้ว พระองค์ได้ตัดสินใจพระทัยเดินทางไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เพื่อให้ปัญจวัคคีย์ได้พิสูจน์ทราบสันติศึกษา คำถามมีว่า เพราะเหตุใด? พระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกที่ตรัสครั้งแรกแก่สาวกกลุ่มแรก ในพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี จึงชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งสัมพันธ์กับการหมุน “ธรรมจักร” คำตอบคือ “เติมธรรมให้จักร” จักรคือพลังของอำนาจที่แข็งแกร่ง หรือ Hard Power อำนาจเช่นนี้ทำให้ชีวิตและสังคมเต็มไปด้วยความรุนแรง และเร่าร้อน การเติมธรรมให้จักรเพราะมุ่งให้จักรเป็นอำนาจที่นุ่มนวล (Soft Power) โดยใช้ธรรมนำอำนาจ ใช้ธรรมคุ้มครองจักร อันหมายถึงการใช้ความนุ่มนวลนำความแข็งแกร่ง

คมของจักร คือ คมของอำนาจที่สามารถตัดคอคนให้ขาด คมของธรรมคือคมที่สามารถตัดความอยากที่ไร้ขีดจำกัดได้ มนุษย์ที่ประสบกับความเร่าร้อนเพราะหมุนเฉพาะตัวจักร คือหมุนเฉพาะตัวอำนาจและความรุนแรงเข้าหาตัวเองและขัดใส่บุคคลอื่นๆ คมของจักรจึงสร้างเจ็บปวดในใจ รวมถึงสร้างความริวฉวน และสร้างบาดแผลที่ร้ายลึกจนเลือดกระเด็น เช่นชานหัวขุมชนและสังคม พระพุทธเจ้าเห็นวิกฤติการณ์ดังกล่าว จึงได้นำเสนอทางรอดให้แก่ชีวิตและสังคมโดยการ “เติมธรรมให้จักร” เพื่อให้ธรรมรักษาและคุ้มครองจักร เมื่อจักรหมุนไปที่ใด ชีวิตและสังคมในที่นั้นจะต้องไปด้วย “ความถูกต้อง” คือ “เข้าใจให้ถูกต้อง ดำริให้ถูกต้อง สื่อสารให้ถูกต้อง ทำให้ถูกต้อง ใช้ชีวิตให้ถูกต้อง พยายามให้ถูกต้อง ใช้สติให้ถูกต้อง และใช้สมาธิให้ถูกต้อง

เชื่อมั่นว่า พระพุทธเจ้าย่อมไม่ปรารถนาที่จะเห็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งเป็นลูกหลานของพระองค์ เหยียดจักรให้หมุนลอยออกไปพาดฟันกันและกันให้บาดเจ็บล้มตายด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะจะส่งผลเสียอย่างใหญ่หลวงต่อการหมุนธรรมจักรเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข และเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก นี่จึงเป็นตัวแปรที่ทำให้พระองค์ทรงมอบ “ธรรม” คือ “อริยมรรค” หรือ “ทางสายกลาง” เอาไว้คุ้มครองจักร เพื่อให้ธรรมจักรเป็น “สันติวิถี” เพื่อพัฒนาชีวิตให้รู้ตื่นเบิกบาน และสร้างความสมัคสมานสามัคคีในสังคมให้ร่มเย็นเป็นสันติสุขตราบนานเท่านาน

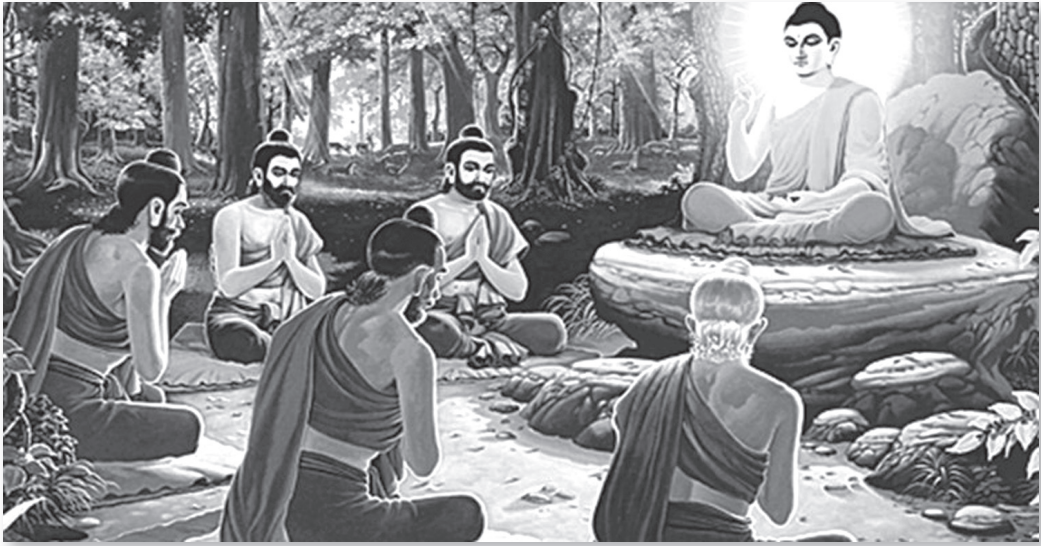
ทางสายกลาง: พุทธวิธีสู่สันติภาพโลก

พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอภูมิปัญญาของโลกเพื่อพัฒนาให้ “โลกภายนอกก็ไม่วุ่น โลกภายในก็ไม่วุ่นเคือง” นั่นคือ “ทางสายกลาง” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” โดยพระองค์ได้ตรัสว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตไม่ควรปฏิบัติให้หนักไปในส่วนที่สุด 2 อย่าง คือ (1) กามะสุขัลลิกานุโยโค หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนเพื่อแสวงหาความสุขอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสที่น่ารักน่าปรารถนา และ (2) อตตกิลมณานุโยโค หมายถึง การประพฤติปฏิบัติด้วยการทรมานร่างกายให้ได้รับความลำบาก ซึ่งมีแต่ทำให้ใจเป็นทุกข์ทรมานอย่างเดียว

ทางสายกลางจึงมิใช่ “ทางเลือก” แต่เป็น “ทางรอด” ที่ชาวโลกจะต้องนำภูมิปัญญานี้มาปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบท ทางสายกลางจึงมิใช่สมบัติของพระพุทธศาสนา แต่เป็นสมบัติของชาวโลกที่พระพุทธเจ้าไม่ประสงค์ให้จดลิขสิทธิ์เป็นทรัพย์สินทางปัญญาเฉพาะชาวพุทธเท่านั้น พระพุทธองค์ทรงค้นพบกฎนี้จากธรรมชาติจึงนำกฎนี้มาบอกแก่ชาวโลก ดังพระดำรัสที่ว่า “ไม่ว่าพระตถาคตจะเกิดหรือไม่ก็ตาม ธรรมะเป็นของที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ” ฉะนั้น กฎนี้จึงเป็นปัญญาสาธารณะที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ ซึ่งไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ หรือผูกขาดอย่างแท้จริง

ธรรมจกัปปวัตนสูตร จึงเป็นพระสูตรที่หมุนจักร คือ ธรรม อันได้แก่ “ทางสายกลาง” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” ให้กระจายขยายตัวออกไปในทิศต่างๆ ในโลกใบนี้ ธรรมจักรจึงเป็นอำนาจที่ชุ่มเย็น (Soft Power) หมุนไปในทิศใด ความสันติสุขย่อมบังเกิดในทิศนั้น ในขณะที่จักรของพระเจ้าจักรพรรดิ ถือเป็นอำนาจที่เร้าร้อน (Hard Power) หมุนไปในทิศใด การบาดเจ็บ

ล้มตายย่อมบังเกิดในที่นั้น ฉะนั้น ในขณะที่โลกกำลังเร้าร้อนและวุ่นวายเพราะลัทธิสุดโต่งทั้งสองด้านดังกล่าว จึงถึงเวลาที่เหมาะสมที่ชาวโลกจะต้องหันกลับมาทบทวนบทบาทและสถานะของตนเอง โดยการดึงตัวเองกลับคืนมาสู่จุดสมดุล ด้วยการนำหลัก “ทางสายกลาง” มาปรับใช้ในทุกบริบทของสังคม ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การศึกษา และสิ่งแวดล้อม การปรับใช้จึงมิได้มีคำตอบเพื่อตัวมนุษย์เท่านั้น หากแต่เป็นความอยู่รอดของโลกใบนี้ด้วยเช่นกัน

“ทางสายกลาง” ถือได้ว่าเป็น “อริยมรรค” ซึ่งเป็นหนทางอันประเสริฐที่จะพาผู้ขัดแย้งออกจากกับดักของความรุนแรง และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า “ข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้นนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเข้าไปสงบระงับจากกิเลส เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับทุกข์” ด้วยเหตุนี้ “ทางสายกลาง” จึงถือว่าเป็น “สันติวิธีวิถีพุทธ” ที่ประกอบด้วยหนทางในการดับทุกข์คือความขัดแย้งและความรุนแรง สมุทัยคือสาเหตุของความขัดแย้งและความรุนแรง เพื่อให้เข้าถึงนิโรธ คือสันติ โดยใช้ “มรรค 8” ซึ่งถือได้ว่าเป็น “สันติวิธีวิถีพุทธ” ที่ประกอบประกอบด้วยกระบวนการ และวิธีการที่สำคัญ 8 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ความเข้าใจที่ถูกต้อง (Right Understanding) โดยเน้นกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้น ประตูปานแรก คือ สร้างความรับรู้ และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวประเด็นปัญหา สาเหตุ เป้าประสงค์ที่มุ่งหวัง และวิธีดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าประสงค์ การสร้างความ

เข้าใจที่ถูกต้องตั้งแต่เบื้องต้น จะทำให้กลุ่มคนต่างๆ ได้มีโอกาสศึกษา และเรียนรู้ข้อเสนอกันและกันว่า มีความเป็นไปได้ในการปฏิบัติร่วมอย่างไร? ประเด็นสำคัญคือ ความเข้าใจชัดเจนในความเป็นเรา จะทำให้ง่ายต่อการเปิดพื้นที่ให้คนอื่น หรือกลุ่มอื่นได้พิจารณาข้อห่วงใยต่างๆ ด้วย ซึ่งการสร้าง ความเข้าใจร่วมกันอย่างถูกต้องจะก่อให้เกิดพลังสนับสนุน และการตอบรับจากกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมอย่างมากมายมหาศาล

2. ความคิดที่ถูกต้อง (Right Thought) โดยการแสดงออกต้องไม่เป็นไปเพื่อความอยากได้อำนาจ หรือมุ่งผลประโยชน์และความต้องการส่วนตน หากแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวมอย่างแท้จริง การไม่คิดผูกพยาบาท อาฆาตมาดร้าย และจงแค้นแค้นต่อเพื่อนมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และการไม่กระทำการที่นำไปสู่การเบียดเบียนตนเองและคนอื่น ให้เกิดความทุกข์ทรมาน และเดือดร้อนอันเกิดจากการแสดงออกด้วยการใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ

3. การใช้การสื่อสารที่ถูกต้อง (Right Speech) เน้นการสื่อสารแบบสัมมาวาจาโดยไม่ใช้วาจา หรือคำพูดที่แสดงออกด้วยการด่าทอ การใช้คำหยาบคาย การพูดเพ้อเจ้อ ส่อเสียด การพูดปดมดเท็จ ถูกเหยียดหยาม การใส่ร้ายป้ายสีอันจะนำไปสู่การสร้าง ความโกรธเกลียดเคียดแค้น และชิงชังเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม สัมมาวาจาจึงเป็นการสื่อสารด้วยข้อมูลที่เป็นจริง ไพเราะ เหมาะกาล ประสานสามัคคี มีประโยชน์ และประกอบด้วยเมตตา การสื่อสารด้วยคำพูดผ่านสื่อต่างๆ ที่เน้นแหม่มเชิงบวกจะทำให้บรรยากาศการพูดคุย และหาทางออกเป็นไปได้ง่ายมากยิ่งขึ้น เพราะหลายครั้งการสื่อสารได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คู่กรณีนำมาขยายผล และเติมเชื้อไฟแห่งความเกลียดชังอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

4. การแสดงท่าทีที่ถูกต้อง (Right Action) โดยการไม่ยุยง ส่งเสริมหรือกระตุ้นให้เกิดการใช้ความรุนแรงด้วยการทำร้ายประหารชีวิตบุคคลอื่นที่มีความเชื่อและเห็นต่าง สังคมโลก และสังคมไทยมิได้สิ้นไร้ไม้ตอกและอับจนหนทางในการแสวงหาเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง หากแต่การทำทื่อของคู่ขัดแย้งได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการหาทางออกร่วมกัน การแสดงท่าทีที่เปี่ยมล้นด้วยความรัก ให้เกียรติ และเคารพกลุ่มบุคคลความเชื่อและการกระทำที่แตกต่าง จะเป็นสะพานที่ทำให้คู่กรณีได้ทอดเดินข้ามพื้นที่ของตัวเองไปเรียนรู้ และพร้อมจะเข้าใจเพื่อนมนุษย์มากยิ่งขึ้น

5. ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง (Right Livelihood) ใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรม และไม่คลาดเคลื่อนไปจากธรรม จะทำให้การดำเนินชีวิตมีคุณและมีความหมายมากยิ่งขึ้น แนวทางเหล่านี้จะกลายเป็นแบบอย่างของกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคม ทั้งในความเชื่อมั่น และเกิดแรงแรง

บันดาลในการปฏิบัติภารกิจเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน แบบอย่างที่เราเห็นได้ชัดคือการใช้ชีวิตที่เรียบง่ายของมหาตมะ คานธีได้กลายเป็นพลังและความศรัทธาของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคม

6. ความเพียรพยายามที่ถูกต้อง (Right Effort) โดยการเพียรระวังไม่กระทำการในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และไม่เหมาะสม การเพียรละสิ่งไม่ถูกต้องและเหมาะสมที่ได้ดำเนินการอยู่ การเพียรรักษาสิ่งที่ดีและงดงามเอาไว้อย่างต่อเนื่อง และการพัฒนาความจริง ความดี และความงามให้เกิดขึ้นอยู่เสมอ การกระทำการในลักษณะนี้ จะก่อให้เกิดแนวร่วมอย่างยั่งยืนและมั่นคง และแนวร่วมเหล่านั้นพร้อมที่จะร่วมอุดมการณ์อย่างมั่นคงโดยไม่หวาดกลัวต่ออุปสรรคใดๆ ที่จะตามมา อีกทั้งจะทำให้คู่กรณีตระหนักรู้ถึงพลังของถึงความมุ่งมั่นของเรา

7. การมีสติที่ถูกต้อง (Right Mindfulness) กำกับ ควบคุมและรู้เท่าทันความคิดของตนเอง ไม่กระทำการ หรือตัดสินใจหนึ่งสิ่งใดด้วยความหุนหันพลันแล่นภายใต้อิทธิพลของไฟที่กำลังลุกไหม้ คือ ไฟคือความอยากได้ผลประโยชน์ และความต้องการ ไฟคือความโกรธเกลียด และไฟคือความหลง ในขณะที่เผชิญหน้ากับสถานการณ์ความกดดัน ยุ่งยาก และซับซ้อน ต้องใช้สติเป็นเครื่องมือในการกำกับ และตรวจสอบ ไม่ให้ประมาท ยามใจ และหลงใหลในชัยชนะ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบตามมา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเตือนว่า “ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์ บุคคลละความชนะและความแพ้เสียแล้ว จึงสงบระงับ (เวร) นอนเป็นสุข”

8. ความมุ่งมั่นในหนทางที่ถูกต้อง (Right Concentration) เป้าหมายของสันติวิธี คือ การปรากฏขึ้นของความสันติ ซึ่งผ่านการรับฟัง การยอมรับ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังนั้น จำเป็นต้องเพ่ง จดจ่อ และมุ่งมั่นต่อเป้าหมายที่ได้กำหนดทิศทางและวางกรอบเอาไว้ อีกทั้งไม่ย่อท้อ เหนื่อยหน่ายต่อปัญหาและอุปสรรคที่เข้ามาท้าทายต่อการพูดคุยเพื่อหาทางเลือกที่ดีที่สุดที่คู่กรณีสามารถรับได้ โดยไม่ยึดมั่นในทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับเราคนเดียวหรือกลุ่มเดียวเท่านั้น ถึงกระนั้น ในขณะที่เรามุ่งมั่นต่อเป้าหมายมากเพียงใด จำเป็นต้องใส่ใจต่อวิธีการ และความสัมพันธ์มากขึ้นเพียงนั้น

สรุป: วิธีของโลกคือวิถีแห่งสายกลาง

กล่าวโดยภาพรวมแล้ว ทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็น “**สันติวิธีวิถีพุทธ**” ที่พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอให้เป็นทางเลือกในการปฏิบัติเพื่อให้หลุดจากกับดักของทุกข์คือความขัดแย้งและความรุนแรง แนวทางนี้เป็นการปฏิเสธหนทางสุดโต่งทั้ง

สองด้าน คือ (1) หนทางในการแสวงหา และแย่งชิงผลประโยชน์และความต้องการ เพื่อบำรุงบำเรอและสนองต่อความอยากที่ไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ (2) การทรมาณตน โดยการสร้างเงื่อนไขให้เกิดความทุกข์ยากลำบากให้แก่ตนเองด้วยวิธีการต่างๆ (ตบะ) ด้วยเข้าใจผิดคิดว่าการดำเนินการดังกล่าวจะทำให้ตัวเองบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่มุ่งหวัง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ปรากฏชัดคือ สภาพจิตของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับทางสุดโต่งทั้งสองด้านย่อมเกิด “สภาวะขาดดุล” หรือ “สูญเสียดุล” จนทำให้ใจวิ่งวุ่นอยู่ในภาวะของความทุกข์ทรมาน อันเกิดจากความอยากได้ อยากใหญ่ ใจแคบ โกรธเกลียด เคียดแค้น ชิงชัง มุ่งมาตรปรารถนาร้าย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเตือนว่า “ทางสุดโต่งทั้งสองด้านนี้เป็นธรรมอันเลว เป็นธรรมของคนผู้มีกิเลสหนา เป็นธรรมที่ไม่ประเสริฐ เป็นธรรมที่ไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์”

สันติวิธีวิถีพุทธที่เน้นความถูกต้องทั้ง 8 ประการข้างต้น ต้องเป็นวิธีการ และกระบวนการที่งดงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ด้วยเหตุนี้ เป้าหมาย คือ “ความสันติสุข” ย่อมงดงามและก่อให้เกิดคุณแก่ชีวิตและสังคมเช่นกัน จะเห็นว่า เป้าหมายจะงดงามได้ย่อมเกิดจากตัววิธีการที่งดงาม ดังนั้น หากเป้าหมายที่เรามุ่งหวังจะให้มีและเป็นคือ “ความสันติ” ตัวเครื่องมือ วิธีการ และกระบวนการที่จะนำไปสู่ความสันติจำเป็นต้องสันติด้วย สันติวิธีวิถีพุทธจะไม่ยินยอมให้เกิดเงื่อนไขที่ว่า การจะได้มาซึ่งความสันติ เราจะใช้วิธีการและกระบวนการอะไร หรืออย่างไรก็ได้ เพราะหากเราไม่สนใจวิธีการ และกระบวนการโดยยึดเป้าหมายเป็นสรณะแต่เพียงประการเดียว เราคงมีโอกาสได้ชิมलगเฉพาะสันติเทียมเท่านั้น ไม่มีวันที่จะเข้าถึงสันติแท้ได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง เพราะจะนำไปสู่การทำลายล้างจองเวรซึ่งกันและกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสย้ำว่า “ผู้ช่าย่อมได้รับการช่าตอบ ผู้ชนะย่อมได้รับการชนะตอบ ผู้ต่ำย่อมได้รับการต่ำตอบ และผู้โกรธเกลียดย่อมได้รับความโกรธเกลียดตอบ ฉะนั้น เพราะความหมุนเวียนแห่งกรรม ผู้แย่งชิงนั้น ย่อมถูกเขากลับแย่งชิงคืน”